

Ole Harbo

Danmarks Biblioteksskole, Koppenhága

Könyvtárak Dániában*

A világ egyik legjobb könyvtári rendszere. Történelmi gyökerek, mai helyzet, aktuális problémák. Iskolai, köz- és tudományos könyvtárak Dániában. Központi szervezetek és szolgáltatások. Szakmai szervezettsége: könyvtáros iskola, egyesületek, szakszervezetek.

A dán könyvtári rendszer izgalmas és virágzó szakaszát élte 1997-ben, amikor az IFLA harmadszor tartotta Dániában konferenciáját.

Az ország földrajza, lakossága és nyelve

A Dán Királyság három nagyon különböző részből áll. A 44 493 km²-en fekvő ország lakosainak száma 5,2 millió, a két önkormányzati joggal rendelkező észak-atlanti terület közül a Faroer-szigetek 43 ezer lakója 18 szigeten él, amelyek területe együtt 1400 km², a 2,2 millió km²-nyi Grönlandon pedig 55 ezer ember él a partok mentén. A továbbiak csak a kontinensen lévő Dániára vonatkoznak.

Az ország sűrűn lakott, és majdnem egészében mezőgazdaságilag művelt terület, még az erdős vidékek is be vannak ültetve. Nincsenek hegyek, sem pusztaságok, gleccserek vagy vulkánok, az itt található folyók és tavak is kicsik. Az éghajlat mérsékelt, a leghidegebb hónap január 0 °C átlaghőmérséklettel, míg a legmelegebb az augusztus, amikor átlagosan 16 °C van.

A népesség meglehetősen homogén, mivel mindössze 5%-ra tehető a külföldi bevándorlók száma. A lakosság kb. 33%-a él a fővárosban és környékén, mintegy 15%-a falun, a többiek a különböző nagyságú városokban. 87%-uk a Dán Nemzeti Evangélikus Egyházhoz tartozik.

Az ország kb. i.e. 10 000-től, az utolsó jégkorszak végétől lakott. A Dánia történetéről szóló legrégebb írásos emlék 800 körül keletkezett. A kereszténység 980 táján kezdett terjedni Kékfogú Harald király uralkodása idején, akinek Jellingben, a híres rúnáírásos gránitsziklán található sírfelirata a következő: „Harald, aki meghódította Dániát és Norvégiát, és aki a dánokat kereszténnyé tette”. Azóta Dánia királyság, amelynek csak területe változott a háborúk során.

A dán nyelv a germán családhoz tartozik, anynyira hasonlít a norvégra és a svédre, hogy köl-

csönösen megértik egymást. Szoros együttműködés van az öt északi ország (Dánia, Finnország, Izland, Norvégia és Svédország) között. Állampolgáraiknak nincs szükségük útlevele ahhoz, hogy egymás országába utazzanak, vagy munkavállalási engedélyre, ha ott kívánnak dolgozni. Dánián kívül a nyelvet csak a Németország északi részén élő kisebb népcsoport beszéli.

A könyvtári rendszer

A dán könyvtári rendszert legjobban mintegy többé-kevésbé összefüggő rendszert vagy hálózatot lehet leírni, amely a nyilvános könyvtárak három fő típusából épül fel: *iskolai könyvtárak*, *köz-könyvtárak* és *tudományos könyvtárak*. Emellett van néhány nyilvános és magánkönyvtár, e három fő típustól eltérő vonásokkal.

Az iskolai és közkönyvtárak tevékenységére külön jogszabályok érvényesek, hasonlóan a közszféra egyéb területeihez; a magánszférában működő könyvtárak számára nincsenek kötelező előírások.

A különböző könyvtártípusok célja és feladata eltérő, különbségek vannak köztük anyaintézményük, vezetésük, finanszírozásuk és személyzetük tekintetében is. Ugyanakkor a rendszert közös története, központi intézményei és szabályai, hivatalai és bizottságai, valamint a különböző egyesületek tartják össze.

A dán könyvtári rendszer egyik jellemző vonása átfogó szervezettsége. A könyvtári kérdések tekintetében a helyi befolyás nagyon erős, ami aláhúzza azt a tényt, hogy nagyon is számolni kell a könyvtári rendszerrel.

Rá kell mutatnom, hogy a legnagyobb mértékben a közkönyvtárak járultak hozzá Dániának a könyvtári világban szerzett jó hírnevéhez. A közkönyvtárak kimagaslóan jó munkát végeznek, és

* Libraries in Denmark. = IFLA Journal, 23. köt. 3. sz. 1997. p. 167-175.

az ország majd minden szögletében megtalálható. Valójában a rendszer egészében fejlett, és valamennyi könyvtár képes arra, hogy nemzetközi szinten lássa el feladatát.

Iskolai könyvtárak

Az iskolai könyvtárak helyhatósági könyvtárak, amelyek az ország mind az 1700 óvodája és általános iskolája (1–10 éves korosztály) mellett működnek. A törvény előírja, hogy minden iskolában kell lennie könyvtárnak az iskolai tevékenység támogatására, azaz hogy „segítse a tanulók személyiségének sokoldalú fejlődését, támogassa érdeklődési körüket a tanulásban és az olvasásban”.

A helyi önkormányzat határozza meg az iskolai könyvtárak működésének általános irányát, beleértve a pénzügyi feltételeket. A szülőket képviselő helyi iskolaszék dönt az elvekről, különösen az állománygyarapítást illetően mind az oktatás, mind a szabadidő számára. Azokban a helységekből, ahol több iskolai könyvtár van, közösen lehet építeni az állományt. A helyi tanács egy oktatási központot is létesíthet, amely központi ellátást és szolgáltatásokat nyújt a helység iskolai könyvtárai számára.

Az iskolai könyvtár az igazgató irányítása alá tartozik, de a könyvtárat ténylegesen egy vagy több iskolai könyvtáros vezeti, akik tanári végzettségük mellett az iskolai könyvtárosok számára tartott három hónapos kiegészítő képzésben is részt vettek a Dán Királyi Pedagógiai Tudományok Iskolájában. Ez az iskola speciális témakörökben további rövid tanfolyamokat is szervez az iskolai könyvtárosok számára.

Az oktatási célú könyvek és egyéb anyagok mellett az iskolai könyvtár köteles olyan könyveket is beszerezni, amelyeket a tanulók szabad idejükben olvashatnak. Ezt gyakran könyvtárközi kölcsönzéssel oldják meg. Az iskolai könyvtár valamennyi médiumot gyűjti, és a tanulók megismerkednek a számítógépes információk rendszerekkel és az adatbázisokkal is.

Minden dán gyerek legkésőbb 6-7 éves korára megismerkedik az iskolai könyvtárral és használatával, így a közkönyvtár gyermekrésztvevőnek valóban tapasztalt kölcsönzője lehet.

Az iskolától elvárják, hogy a helyi közösség barátságos, kulturális központja legyen, így az iskolai könyvtár előnyös helyzetben van ahhoz, hogy akár önállóan, akár a helyi egyesületek közreműködésével különböző rendezvényeknek adjon helyet vagy támogatást. 1995-ben az iskolai könyvtárakban a kölcsönzött egységek száma meghaladta a 27 milliót.

Az iskolai könyvtáraknak együtt kell működniük a helyi közkönyvtárakkal. Ez részben könyvtárközi

kölcsönzést jelent, részben egymás tájékoztatását és a beszerzés koordinálását.

A 275 helyhatósághoz tartozó iskolai és közkönyvtárak 25%-a közös épületben működik, de irányításuk külön-külön, saját szabályaik szerint folyik. Általában véve a két helyi könyvtári rendszer csak egy bizonyos határig működik együtt, mivel más-más feladatot kell ellátniuk.

A legtöbb középiskolának (10–12 éves korosztály) van könyvtára, de ez nem kötelező. Sokszor előfordul, hogy az iskolai és a helyi közkönyvtár kölcsönösen megfelelő megoldást dolgoz ki.

Közkönyvtárak

Az első közkönyvtárak a felvilágosodás korában, az 1700-as évek végén jöttek létre, de az angol-amerikai mintára épülő közkönyvtárak száma lényegesen csak az 1800-as évek végén, az ország iparosodásával egy időben indult növekedésnek.

Ezt a fejlődést nagyban elősegítette az 1920-ban elfogadott első közkönyvtári törvény, amely előírta a kormányoknak a helyi könyvtárak pénzügyi támogatását, és létrehozta az állami felügyeletet a könyvtári szolgálat előmozdítására.

Az 1970. évi helyi közigazgatási reform hatására volt a könyvtárak fejlődésére is. Az 1300 kisebb helyhatóságot 275 nagyobb egységbe vonták össze, ezzel szilárd gazdasági feltételeket teremtve a közkönyvtári hálózat számára, amely az egyik legátfogóbb a világon, ha nem a legátfogóbb.

Az országban mintegy 900 közkönyvtári egység van, továbbá 50 mozgókönyvtár a ritkán lakott területek ellátására. Mindehhez hozzájárul a kórházak, szanatóriumok, gyermekintézmények és napközis, oktatási intézmények és börtönök könyvtári szolgálata, valamint a „Házhoz jövő könyvtár” – speciális szolgáltatás azoknak, akik nem tudnak elmenni a könyvtárba.

A könyvtári szolgáltatás nagyon kiterjedt, és csak kevés olyan ember van, akinek öt kilométernél többet kell utaznia, hogy eljusson a helyi könyvtárba. A kereskedelmi hajózáshoz tartozó hajókat és intézményeket a *Hajózási Könyvtár* látja el.

A törvény arra kötelezi a helyhatóságokat, hogy vagy maguk tartsanak fenn közkönyvtárat, vagy más helyhatóságokkal együttműködve. A könyvtárban felnőtt- és gyermekrésztvevőnek kell lennie, és a használat nem eshet semmiféle korlátozás alá. Dánia minden lakosa az ország bármely közkönyvtárát igénybe veheti. Ez 1964 óta van így, míg a kölcsönzés 1950 óta ingyenes.

A közkönyvtárak célja, hogy „elősegítsék a tájékozódást, a művelődést és a kulturális tevékenységet azzal, hogy ingyenesen hozzáférhetővé

teszik a könyveket és az egyéb szükséges dokumentumokat”.

A törvény nem írja elő a hangfelvételek és audiovizuális anyagok, számítógépi programok stb. kötelező beszerzését a közkönyvtárakban, de támogatja ezt a szolgáltatást, és az utóbbi években szemmel láthatóan nő ezeknek az anyagoknak a száma és használata.

A közkönyvtárakat a helyi tanács irányítja, amely meghatározza a főbb gazdasági és szervezeti kereteket. A helyi tanács felelős azért, hogy az anyagok kiválasztásában betartsák az előírt kritériumokat: a *minőséget*, a *sokféleséget*, az *időszerűséget*; a mindennapi munkában a könyvtár tevékenységéért szakmailag a könyvtár igazgatója felel.

1995-ben a dán közkönyvtárakban dolgozó alkalmazottak száma 5128 volt (teljes munkaidőjű dolgozókra átszámítva), közülük 2242 volt *szakképzett könyvtáros*, azaz olyan, aki elvégezte a *Királyi Könyvtári Iskolát* (4 év), míg a többiek főleg az adminisztrációban dolgoztak, elvégezve egy kiegészítő tanfolyamot a *Könyvtári Iskolában*. A közkönyvtári rendszerben a magasabb szintet a 14 megyei (központi) könyvtár jelenti. Helyhatósági szinten a megyei könyvtár az elsődleges könyvtár a helyi testületek számára, az első láncszemet jelenti a megyei könyvtárközi kölcsönzésben, valamint szakmailag támogatja a helyi könyvtárakat. Az árhusi *Állami és Egyetemi Könyvtár* a közkönyvtárak Könyvtárközi Kölcsönzési Központja, és mint ilyen – a tudományos könyvtárakkal együtt – a következő láncszem a könyvtárközi kölcsönzési rendszerben.

A korábban említett Hajózási Könyvtáron kívül számos olyan, a közkönyvtári rendszerrel szoros kapcsolatban lévő könyvtár működik, amely speciális feladatot lát el. A *Vakok Nemzeti Könyvtára* nagy számban állít elő hangos könyveket és Braille-írású anyagokat, és központi feladatokat lát el a hangos könyvek kölcsönzésében a közkönyvtárak számára. Ez azt jelenti, hogy a helyi könyvtáron keresztül mindenki hozzájuthat ilyen anyagokhoz. A *Dán Közkönyvtárak Tároló Könyvtára* a közkönyvtárakban ritkán használt anyagok országos gyűjteménye, amely minden közkönyvtárnak a rendelkezésére áll. Végül a *Dél-schleswigi Dán Központi Könyvtár* Flensburgban (Németország) a dánul beszélő kisebbség számára nyújtott szolgáltatások központi könyvtára, több fiókkal és mozgókönyvtárral.

A dán közkönyvtárak nagyon népszerűek és látogatottak. A lakosságnak több mint a fele rendszeres könyvtárhasználó. 1995-ben az összes dokumentumtípust együttvéve a közkönyvtáraktól 82,5 millió egységet kölcsönöztek, ami egy lakosra 16 kölcsönzést jelent. Ebből 70 millió volt a könyvek, folyóiratok és egyéb nyomtatott anyagok

száma, azaz 13,5 kölcsönzés/fő. A felnőttek évente átlagosan 9, a gyerekek 35 kötetet kölcsönöztek.

1983-ig a közkönyvtárakban folyamatosan növekedett a kölcsönzések száma. Ebben az évben országosan 95 millió egységet kölcsönöztek, ebből 88 millió könyvet. Azóta – néhány év kivételével – a számok évről évre csökkennek. A visszaesés elsősorban a könyvekben jelentkezik, míg az egyéb anyagok (hanglemezek, magnószalagok, CD-ROM-ok, videokazetták stb.) kölcsönzése növekszik. Ugyanakkor egyre több diák különböző szinten használja a könyvtárat mint információforrást, és észrevehető növekedés mutatkozik a CD-ROM-on lévő és az Interneten nyilvános doméneken elérhető referenszművek használatában.

A hagyományos és a falakon túlnyúló könyvtári szolgáltatások mellett a közkönyvtárak kulturális eseményeknek is helyet adnak, például kiállításoknak, hangversenyeknek, előadásoknak. Külön gyermekrendezvények (például színházi előadások) is vannak; a könyvtár szívesen látja mind az egyéni érdeklődőket, mind a csoportokat. Az iskolai tanulók és a főiskolai, egyetemi hallgatók a könyvtárat tanulószobaként is használják. Néhány könyvtár hangos helyi újságokat is közread, mások a helyi egyesületek titkárságaként működnek, egyesek pedig a helytörténeti múzeumot kezelik. Elmondható, hogy a dán helyi közösség számára a közkönyvtár a legsokoldalúbb és a leggyakrabban használt kulturális intézmény.

Tudományos könyvtárak

Az oktatáshoz és a kutatáshoz kapcsolódó könyvtárak eredete a középkorig követhető nyomon, amikor is szorosan kötődtek az egyházhoz. A *Koppenhágai Egyetemi Könyvtárat* 1482-ben alapították, véletlenül ugyanabban az évben, amikor Dániában megjelent az első nyomtatott könyv. A Királyi Könyvtárnak az 1650-es években történt alapításáig ez volt az ország egyetlen tudományos könyvtára. 1793-ban a Királyi Könyvtár gyűjteményét megnyitották a nyilvánosság számára. Az 1700-as és 1800-as években megkezdődött a polgári és katonai oktatási és tudományos intézetek életre hívása; mindegyikhez könyvtárat is csatoltak. Az 1902-ben alapított árhusi Állami és Egyetemi Könyvtár volt az első vidéki tudományos könyvtár. A 20. század második felében több vidéki városban is létesítettek egyetemeket és más felsőoktatási intézményeket.

A tudományos könyvtárak állami felügyelet alatt állnak, következésképpen tevékenységüket az éves állami költségvetés szabályozza, amelyet a Folketinget, a dán parlament fogad el. A Kulturális Minisztériumhoz tartozó négy legnagyobb önálló

könyvtár – a *Királyi Könyvtár*, az *Állami és Egyetemi Könyvtár*, a *Dán Nemzeti Orvos- és Természettudományi Könyvtár*, az *Odense-i Egyetemi Könyvtár* – számára az állami támogatás nagyságát és feladatait a költségvetés (pénzügyi törvény) határozza meg, míg a többi – az egyetemek és más intézetek részét képező – könyvtár esetében az anyaintézmény szabályai az irányadók.

A Kulturális Minisztérium mellett a nagy tudományos könyvtárak legnagyobb részét az Oktatási Minisztérium felelősségi körébe tartoznak, mint például a *roskilde-i és aalborgi egyetemi könyvtár*, az *Országos Műszaki Tudásközpont és Könyvtár*, a *Dán Állatorvostudományi és Mezőgazdasági Könyvtár*, az *Országos Pedagógiai Könyvtár* és a *kereskedelmi-pénzügyi iskolák könyvtárai*. Ugyanakkor a legtöbb ágazati minisztériumnak is van tudományos könyvtára. A *Dán Parlament Könyvtára és Információs Szolgálat* – ahogy az nevéből is következik – közvetlenül a Folketingetthez tartozik.

A tudományos könyvtárak meglehetősen eltérőek méretük, céljuk és hovatartozásuk szerint. A hivatalos statisztika a következő kategóriákat tartja nyilván:

1. 48 nagy tudományos könyvtár: ide tartozik a *Nemzeti Könyvtár*, 5 egyetemi könyvtár, 14 egyéb felsőoktatási intézmény könyvtára, 14 továbbképző intézet könyvtára és 14 szakkönyvtár.
2. 195 intézeti (tanszéki) könyvtár, azaz különböző egyetemek részét képező, tudományos kutatóintézetek könyvtárai. Ezek többnyire kis könyvtárak, és saját intézetük kiszolgálásán kívül nincs lényeges szerepük.
3. 127 egyéb tudományos könyvtár.

Ezek a könyvtárak összesen 450 szolgálati pontot jelentenek, mivel a nagy könyvtárak egynél több helyen is nyújtanak szolgáltatást.

A legnagyobb érdeklődésre a 48 nagy tudományos könyvtárat összefogó csoport tarthat számot, közülük is az egyetemeket és felsőoktatási intézeteket kiszolgáló könyvtárak, mivel ezek a felhasználók szélesebb körét látják el, és nagyobb részt kapnak az erőforrásokból. 1995-ben a tudományos könyvtárakban együttvéve mintegy 5 millió egységet kölcsönöztek, 4 milliót a 48 nagy tudományos könyvtárban.

A 48 nagy tudományos könyvtárban az alkalmazottak száma 1271 (főállású munkaidőre átszámítva): ebből 207 tudományos könyvtáros, azaz olyan egyetemet végzett szakember, aki a Királyi Könyvtári Iskolában kiegészítő könyvtári szakmai képzettséget is szerzett. A Királyi Könyvtári Iskolában végzett könyvtárosok száma 405, az adminisztratív feladatokat 466-an látják el, míg 193-an a különböző melléktevékenységeket (biztonsági őr, gépkocsivezető, könyvkötő stb.).

A nagy tudományos könyvtárak szakosodtak, hogy elkerüljék az anyagok többszörös beszerzését. A *Dán Műszaki Tudásközpont és Könyvtár* például a Műszaki Egyetem egyetemi könyvtára, és egyúttal a műszaki irodalom legnagyobb szakkönyvtára, hasonlóképpen az Országos Pedagógiai Könyvtár a pedagógiai szakirodalom legnagyobb szakkönyvtára. Napjaink információs technológiája némiképp megváltoztatta ezt a struktúrát, mivel a dokumentumok cseréje már csak perceket vesz igénybe.

A Királyi Könyvtár

A Királyi Könyvtár Dánia nemzeti könyvtára, ugyanakkor a Koppenhágai Egyetem egyetemi könyvtára a humán, a társadalom- és a jogtudományok, valamint a teológia terén. A Királyi Könyvtár egyúttal az ország könyvmúzeuma, kézirattára, és a világ kulturális életében fontos szerepet betöltő személyiségek kéziratának és egyéb dokumentumainak levéltára is. Továbbá a nemzetközi szervezetek publikációinak letéti könyvtára, és a nemzetközi kiadványcsere központi intézménye. Ez Skandinávia legnagyobb könyvtára, gyűjteménye 130 km polcot foglal el, a kölcsönzött egységek száma évenként meghaladja a félmilliót. Számos különgyűjteménye is van, itt működik az ország legnagyobb, soka ritkaságot is tartalmazó kottatára, vagy a maga nemében a világ egyik legjelentősebb zsidó gyűjteménye.

A Királyi Könyvtárban az utóbbi években jelentős korszerűsítés ment végbe, amely változásokkal járt mind az irányításban, mind a szervezetben. Mindezt 1998-ban az épület Koppenhága vízpartján elhelyezkedő, új szárnyának megnyitása koronázza meg, hangsúlyozva, hogy a könyvtár a főváros egyik modern és fontos kulturális központja.

Állami és Egyetemi Könyvtár

Az Állami és Egyetemi Könyvtár Dánia második legnagyobb városában, Århusban található. Az Århusi Egyetem egyetemi könyvtára, és egyúttal a régió számos oktatási intézménye számára nyújt szakkönyvtári szolgáltatásokat. A könyvtár állományának része a nemzeti tömegkommunikációs gyűjtemény: az Állami Újságygyűjtemény, amely tartalmazza az ország összes újságját mikrofilmen, az Állami Médiagyűjtemény rádió- és televízióműsorokkal, és a Nemzeti Lemeztár, amely az első fonográf felvételektől a CD-ROM-okig tartalmaz hangfelvételeket.

Az utóbbi tíz évben számos nagy tudományos könyvtár bővítette épületét, hogy ki tudja elégíteni a felsőoktatás és kutatás fejlődése által támasztott igényeket. Ugyanakkor sok, újonnan létesített szakintézetnek van saját könyvtára, ami arra mutat, hogy a könyvtári világban a jelentős esemé-

nyek valóban ebben a szférában mennek végbe. Az előrejelzések szerint az 1970-es évek alacsony születési aránya miatt a diákok száma stagnálni fog, másrésztől azonban a hivatalos politika előírja a dán tudományos tevékenység minden módon történő megerősítését.

Központi intézmények, egyesületek és szervezetek

Az *Országos Könyvtári Testület* (National Library Authority) Dániában a kormány könyvtári kérdésekkel foglalkozó, központi koordináló és tanácsadó szerve. A Kulturális Minisztérium égisze alatt működik, élén a Nemzeti Könyvtáros áll.

Az 1920. évi első közkönyvtári törvény létrehozta a *Közkönyvtárak Állami Felügyelőségét*. 1943-ban alakult meg a *Nemzeti Könyvtáros Hivatala*, amely magában foglalta a Királyi Könyvtárat, és az akkori két egyetemi kari könyvtárat. 1990-ben felszámolták a Közkönyvtárak Állami Felügyelőségét, a Nemzeti Könyvtáros Hivatalát pedig átszervezték a jelenlegi *Országos Könyvtári Testületté*, amelynek feladatai a következők:

- a kutatás és a felsőoktatás alapját jelentő tudományos könyvtárak fenntartása és fejlesztése;
 - a kulturális hagyományok és a speciális csoportok információs igénye közötti hagyományos egyensúly megtartása a közkönyvtárakban;
 - az együttműködésen alapuló könyvtári rendszer fenntartása, és a kooperáció kiszélesítése a különböző típusú könyvtárak között;
 - további kísérletek, fejlesztések és változtatások támogatása és ösztönzése.
- Ennek keretében az Országos Könyvtári Testület fő feladatai az alábbiak:
- a könyvtári szférát érintő kormánydöntések támogatása;
 - a közösségi kezdeményezések terveinek támogatása és koordinálása a könyvtári területen;
 - szakmai tanácsadás a Kulturális Minisztériumnak;
 - szakmai tanácsadás a közhivataloknak, beleértve a helyi hatóságokat is;
 - Dánia részvételének koordinálása a nemzetközi könyvtári, dokumentációs és információs szervezetekben;
 - a Nemzeti Központ (National Focal Point) funkciójának ellátása az EU-együttműködésben;
 - a közkönyvtári törvény végrehajtásának szorgalmazása;
 - a nyilvános kölcsönzési jog törvényének alkalmazása.

Az Országos Könyvtári Testület felelős a tudományos és közkönyvtárakért, tekintettel a rendszer inherens szervezeti különbségeire (a közkönyvtárakat a helyi hatóságok tartják fenn, míg a tudományos könyvtárak különböző minisztériumokhoz tartozó, állami intézmények).

A Kulturális Minisztérium 1997-ben vizsgálatot indított az Országos Könyvtári Testület jövőbeli feladatainak és a szervezet helyének a meghatározására. Az Országos Könyvtári Testület az információs politika kérdéseiben szorosan együttműködik a DANDOK-kal. A DANDOK a Tudományos és Technológiai Minisztérium egyik tanácsadó testülete. Az Országos Könyvtári Testület keretében számos, a könyvtári együttműködéssel foglalkozó bizottság és tanács működik, köztük a Tudományos Könyvtári Tanács, a Közkönyvtári Ügyek Összekötő Bizottsága, és a Tudományos és Közkönyvtárak Közös Bizottsága. A nemzeti bibliográfia általános irányításának elősegítésére az Országos Könyvtári Testület létrehozta a Nemzeti Bibliográfiai Tanácsot, a Dán Elektronikus Adatok Bizottsága pedig az elektronikus katalógusok ügyében a tanácsadó. Ezekben a bizottságokban és tanácsokban minden érdekelt fél képviselti magát.

A nemzeti bibliográfia összeállítását a *Dán Könyvtári Központ* végzi, amely részben állami, részben a helyi hatóságok által fenntartott szervezet, részben pedig magáncég. A DanBib bibliográfiai adatbázist a Kulturális Minisztériummal kötött szerződés keretében ez a vállalat működteti. A tevékenység még 1939-ben kezdődött, amikor ez a vállalat állított elő nyomtatott katalóguscédulákat a közkönyvtárak számára. Jelenleg a bibliográfiai szolgáltatás valamennyi könyvtártípusra kiterjed.

1949-ben a könyvtári könyvek bekötésére szakosodott, közös vállalként jött létre a *Dán Könyvtári Könyvkötő Központ*. A könyvkötő központ adja közre az annotációkat, amelyeket iskolai és közkönyvtárosok írnak az új könyvekről, és minősítik hasznosíthatóságát e két könyvtártípusban.

Dánia az egyesületek országaként ismert, ami a könyvtári szférára is jellemző. A *Dán Iskolai Könyvtárak Egyesülete* a helyi hatóságok országos egyesülete, ami azt jelenti, hogy a helyi politikusok képviselik az egyesület álláspontját. A helyi hatóságok mintegy 75%-a tagja egyesületnek.

Az iskolai könyvtárakban dolgozók alkotják a *Dán Iskolai Könyvtárosok Egyesületét*, amely együttműködik az Iskolai Könyvtárak Egyesületével és a *Dán Tanárok Szövetségével* (Danish Union of Teachers), amelyhez az iskolai könyvtárosok is tartoznak.

A *Dán Könyvtári Egyesület* 1905-ben alakult, az ország legrégebbi könyvtári szervezete. Abban az időben a közkönyvtárak a helyi egyesületekhez

tartoztak, és valójában ezek egyesültek országos méretű szervezetté. 1919-től az egyesület tudományos könyvtárakkal és magánszemélyekkel bővítette tagjainak körét. A következő ötven évben ez az egyesület volt az egész dán könyvtári rendszer gyújtópontja, míg 1969-ben a közkönyvtárak szövetsége kiszakadt, és 1978-ban a tudományos könyvtárak és alkalmazottak is kiváltak. Manapság az egyesület túlnyomó részben a közkönyvtárak szervezete, elnöke kötelezően egy helyi politikus, de tagjai között számos intézet és magánszemély is van, akiknek fő céljuk a dán könyvtári rendszer támogatása és együttműködés a kulturális szférában.

A tudományos könyvtárak szervezete a Dán Tudományos Könyvtárak Egyesülete (Association of Danish Research Libraries), az itt dolgozóké pedig a Dán Tudományos Könyvtárak Alkalmazottainak Egyesülete. Ez a két szekció alkotja a *Tudományos Könyvtárak Dán Egyesületét* (Danish Research Library Association), amelynek célja a tudományos könyvtárak és az egész könyvtári szolgáltatás javát szolgáló kezdeményezések támogatása.

A tudományos és közkönyvtárakban dolgozó könyvtárosok a *Dán Könyvtárosok Szövetségében* tömörülnek, amely az *Egyetemi Diplomás Kizsalkalmazottak Országos Egyesületének* keretében működik. A könyvtárakban adminisztratív munkakörben dolgozók két csoportot alkotnak az ország legnagyobb szövetségében, a *Dán Kereskedelmi és Irodai Alkalmazottak Szövetségében*.

Végül a közkönyvtárak igazgatóinak is van saját szervezetük, a *Könyvtárigazgatók Egyesülete*. Ez a sokféle szervezet 1989 óta a „Könyvtári Ernyő” alatt működik együtt, amely többek között koordinálja a könyvtári egyesületek részvételét az EU-ban és az EBLIDA-ban.

A könyvtári hálózatot alátámasztó egyéb tényezők a folyóiratok, az évkönyvek, a statisztikák, az alapítványok, pályázatok és díjak, és végül az oktatási tudományos intézet, a Királyi Könyvtári Iskola. Ez utóbbi Koppenhágában és Aalborgban működő, állami könyvtári főiskola. A Kulturális Minisztérium irányítása alatt lévő, független intézet feladata a könyvtárosság oktatása, kutató- és fejlesztőmunka a könyvtári-dokumentációs-információs szférában.

A könyvtári alkalmazottak számára Dániában az első tanfolyamot 1910-ben tartották. Az 1918-ban alapított felsőoktatási intézet 1920-tól a Köz-könyvtárak Állami Felügyelősége védnöksége alá került, az oktatás kifejezetten a közkönyvtárakat szolgálta. 1956-ban az iskola önálló intézménnyé vált, amelynek bizonyos kötelezettségei vannak a tudományos könyvtárakkal szemben is. Az aalborgi tanszék 1973-ban alakult a vidéki könyvtárosok számára.

Az iskola tevékenységét 1985 óta külön törvény szabályozza, amely a fő feladatokat is előírja. A képzés formái a következők:

Könyvtáros oklevelet négy év alatt lehet szerezni, amely állami, helyi vagy magánkönyvtárban, vagy információs szolgálatban való munkára jogosít. Egy közkönyvtári igazgatói állás betöltéséhez ez a végzettség szükséges. Ezután következhet egy kétéves posztgraduális tanfolyam a „Könyvtári Tudományok Kandidátusa” (Cand. Scient. Bibl.) címmel a Könyvtári Iskolában, vagy egy kétéves posztgraduális, kulturális tanulmányokkal foglalkozó tanfolyam az Odense-i Egyetemi Könyvtárban vagy a Királyi Könyvtári Iskolában.

Az iskola szervez még egy két féléves tudományos könyvtárügyi tanfolyamot az egyetemi diplomások számára, a könyvtári asszisztensek számára pedig egy kiegészítő, öthetes tanfolyamot.

Az iskolának továbbképző tanfolyamokat is kell szerveznie a könyvtári-dokumentációs-információs szférában dolgozók számára, ami azt jelenti, hogy évenként mintegy négyezren vesznek részt különböző továbbképző tanfolyamokon Koppenhágában és Aalborgban, vagy valamely dán könyvtárban. A kutatómunka az iskola egyik fő feladata, erőforrásainak 25%-át fordítja arra, hogy megteremtse a könyvtári-dokumentációs-információs szektorban az oktatáshoz és a fejlesztéshez szükséges elméleti alapokat. Az iskola tanácsadó szolgáltatást is nyújt hazai és külföldi könyvtáraknak és intézményeknek, könyvtári-dokumentációs-információs témákban tanulmányokat készít az EU számára. Végül az iskolában található az ország legnagyobb könyvtári-dokumentációs-információs szakkönyvtára, amelyben néhány értékes gyűjtemény is helyet kapott.

Az ország egyetlen könyvtári és információ-tudományi intézeteként a Királyi Könyvtári Iskola intenzíven vesz részt a nemzetközi együttműködésben. Minden ősszel angol nyelvű tanfolyamot tartanak a dán és a külföldi hallgatók számára.

1997-ben a kulturális miniszter törvényjavaslatot terjesztett elő, amelynek értelmében a Királyi Könyvtári Iskolában átalakul az oktatási struktúra a Bachelor, Master, Ph.D-rendszerre, és a munkaköri struktúra az egyetemekéhez válik hasonlóvá.

Aktuális problémák

A dán könyvtári rendszer nagyon kiterjedt, és finomra szőtt hálózat, ami valószínűleg magyarázat arra is, miért használják ilyen sokan.

Dániában régi hagyománya van az oktatásnak, és az oktatási rendszer is kiterjedt, és sok intézményből áll. A „lakosság felvilágosodása”, az iskolai és különösen a közkönyvtárak fejlődése szoro-

san összefügg a népfőiskolai mozgalommal, a farmerek szövetkezeti mozgalmával, és később a különböző munkásmozgalmi szervezetekkel.

A döntéshozatalban a helyi befolyás viszonylag erős, a dán demokratikus modellnek megfelelően. Az emberek a könyvtárat saját „tulajdonuknak” tekintik, valami olyannak, amiért valóban dolgozni kell, és gazdaságilag támogatni. Alapja nem egy központi rendelkezés, amit a helyi szintre rákényszerítenek. A központi befolyás az erős pénzügyi ösztönzésben nyilvánul meg. A tudományos könyvtárak is egyenrangú tagokból álló rendszert alkotnak, annak ellenére, hogy az egyes könyvtárak mérete és feladatai eltérőek. Dániában nincs olyan hierarchikus rendszer, amelyben a nemzeti könyvtár diktál a többi könyvtárnak.

A könyvtári törvényhozást a politikai élet minden pártja széleskörűen támogatja. Könyvtárpolitikai témák helyi vagy nemzeti szinten nagyon ritkán vezetnek drámai vitákhoz vagy kiélezett szavazásokhoz.

A legutóbbi drámai nézeteltérés az 1970-es években volt, amikor olyan törvényi szabályozást javasoltak, amely az összes közkönyvtárat egy minisztérium, nevezetesen a Kulturális Minisztérium irányítása alá helyezte volna, és az erőforrásokat központilag allokalta volna a tudományos könyvtáraknak. Ez a könyvtári világban és politikai pártokban heves vitákhoz és összeütközésekhez vezetett, ami azután a Dán Könyvtári Egyesület kettészakadásában tükröződött.

A javaslatokat nem sikerült keresztülvinni, és 1983-ig nem is került sor a közkönyvtári törvény felülvizsgálatára. 1990-ben szervezeti változások voltak a központi szervekben, és az 1979. évi javaslatok lényegileg megváltoztak. Ez néhány éven keresztül meglehetősen viszályokat és minimális kapcsolatokat eredményezett a könyvtári dráma szereplői között, míg végül is 1986-ban kifizették a „Könyvtári Ernyőt”, hogy megteremtsék az együttműködést a szervezetek között. Ettől fogva a könyvtári rendszer kezdte visszanyerni régi fontosságát és erejét.

A sok-sok intézményt és egyesületet átfogó rendszer a könyvtárpolitikai játszmában részt vevők sokféleségét eredményezi: országos és helyi szintű politikusok, szövetségek, példás egyesületek, intézményi vezetők és magánszemélyek. Következésképpen a könyvtári kérdésekben alkotott vélemények is nagyon eltérőek. Nagyon népszerű vitatéma a centralizálás vagy decentralizálás kérdése. Amikor a közkönyvtárak kialakultak, és tudományos könyvtár még csak Koppenhágában volt, azaz 1970-ig a centralizáláson volt a hangsúly. Azóta a hangsúly eltolódott a decentralizálás irányába, a helyi hatóságok kezébe adva a döntéshozatali hatalmat, valamint az iskolai és közkönyvtárak finanszírozási jogát és kötelezettségét.

A decentralizálás másik eredménye, hogy vidéken is létesültek nagy tudományos könyvtárak.

Ezt a fejlődési irányt némiképp megtörte, amikor 1994-ben az állam átvette a megyéktől a megyei könyvtárak finanszírozását. A decentralizálás folytatódik a tudományos könyvtári szektor bizonyos részein: azok a könyvtárak, amelyek egyetemi vagy felsőoktatási intézet részeként működnek, teljesen integrálódtak az anyaintézménybe; ez utóbbiak teljes mértékben irányítják és ellenőrzik a könyvtári szolgáltatásokat. Ez a helyzet növelte azokat az aggodalmakat és kétségeket, hogy az átfogó könyvtári rendszer széteshet. Az elemzésekből azonban azt a következtetést vonták le, hogy a rendszer ugyanúgy működik, mint azelőtt.

Az Országos Könyvtári Testület jövőbeli feladataira vonatkozó, minap indult vizsgálódás egyik témája a „centralizálás vagy decentralizálás” kérdéskör hatása a szervezeti jövőjére.

A decentralizálás egyik eredményeként egy tudományos könyvtár úgy döntött, hogy Dániában eddig ismeretlen módon térítés ellenében nyújtja szolgáltatásait a könyvtárak számára. Ezt a lépést a könyvtári közösség nagyon zokon vette, és az Országos Könyvtári Testület és az Oktatási Minisztérium kijelentette, hogy egyetlen könyvtárnak sincs joga arra, hogy megváltoztassa a bevált gyakorlatot.

A térítés kérdése napjaink kétségtelenül egyik legégetőbb problémája. Néhány közkönyvtárban bevezették, hogy a felhasználók fizetnek a zenei felvételek kölcsönzéséért, de a bíróság úgy döntött, hogy ez ellentmond a közkönyvtári törvénynek.

A Kulturális Minisztérium egy bizottságot hozott létre annak vizsgálatára, milyen következményekkel járna, ha a felhasználóknak fizetniük kellene. A bizottságnak foglalkoznia kell szerzői jogi problémákkal is, különös tekintettel az elektronikus médiára.

A különböző könyvtárakban gyors léptekkel bevezetett, új információs technológia a mai dán könyvtári rendszer másik fontos sarokpontja. Ez hatással van a DanBib nemzeti bibliográfiai adatbázis fejlesztésére és elérésére, a helyi könyvtári rendszerek, a videók és CD-ROM-ok, az Internet elérésének és használatának a fejlesztésére.

A technológiai fejlesztés ezelőtt mintegy 30 évvel kezdődött a géppel olvasható katalógusok előállításával, és jelentősen felgyorsult az elmúlt néhány évben. Ennek következtében különböző problémák merültek fel, mint például a műszaki berendezések és a rendszerek üzemeltetési költségeinek finanszírozása. Másik probléma, hogy kérhető-e térítés a felhasználóktól. A Kulturális Minisztérium és az Országos Könyvtári Testület fenntartja azt az álláspontját, hogy ezek a díjak törvénybe ütköznek, míg néhány helyi hatóság az

ellenkező véleményt képviseli. Nincs olyan bíróság, amely döntene ebben a kérdésben.

A műszaki fejlesztés a könyvtári alkalmazottak továbbképzését is maga után vonja, és ez a Királyi Könyvtári Iskolára ró újabb feladatokat a szükséges tanfolyamok megszervezésével.

Valamennyi típusú könyvtár kísérletezik az új információs technológiával. Egyik ilyen az Állami és Egyetemi Könyvtár „Juke-box project”-je, amelynek keretében a dán és a külföldi könyvtárak számára archív hangfelvételek válnak elérhetővé az Interneten.

Az utóbbi néhány évben számos közkönyvtár próbálkozik azzal, hogy vasárnaponként is nyitva

tart. Sok esetben véglegesítették ezt a speciális szolgáltatást.

A könyvtár és a felhasználók közötti kapcsolatok erősítésére felhasználói tanácsok alakultak. A koppenhágai helyhatóságban – tekintettel a város méreteire – kerületi tanácsok is működnek, amelyek a területükön működő közkönyvtárakkal is foglalkoznak. Ez a megoldás egyelőre kísérleti szakaszát éli, eredménye a jövőben mutatkozik meg.

Beérkezett: 1998. VI. 30-án.

Fordította: Viszocsekné Péteri Éva

Rendezvénynaptár

19. Beilstein Workshop

Frankfurt, 1998. október 9.

Szervező: Beilstein Information GmbH

Carl-Bosch-Haus

Varrentrappstrasse 40–42.

D-60486 Frankfurt

Tel.: +49 69 7917-411

Fax: +49 69 7917-321

URL: <http://www.beilstein.com>

10. nemzetközi kémiai információs konferencia

Nimes (Franciaország), 1998. október 18–21.

Szervező: Infonortics Ltd.

Chemical Information Conference

15 Market Place

Tetbury

Glos, GLS8 8DD, UK

Tel.: +44 1666 505772

Fax: +44 1666 505774

E-mail: chemical@informatics.com

EPIDOS – Európai Szabványosítási

Információs Konferencia

Jéna, 1998. október 20–22.

Szervező: European Patent Office

Viktoria Sacher

Schottenfeldgasse 29

Postfach 82

A-1072 Vienna

Tel.: +43 1 52126 408

Fax: +43 1 52126 4192

DAT '98, a Magyar Adatbázisforgalmazók

VIII. konferenciája

Budapest, 1998. november 10–12.

Szervező: MAK Titkárság

1012 Budapest, Kuny Domokos u. 13.

Tel.: 213-5089

Fax: 375-9722

E-mail: kkokai@dbassoc.hu

Multimédia és az Internet. Az IDATE 21.

konferenciája

Montpellier (Franciaország),

1998. november 19–20.

Szervező: IDATE, Ms. Isabel Jimenes

BP 4167

F-34092 Montpellier Cedex 5

Tel.: +33 4 67144404

Fax: +33 4 67144400

E-mail: i.jimenes@idate.fr

<http://www.idate.fr>

Neties'99, Hálózati entitások – A telematika szervezeti hatása, 3. nemzetközi konferencia

Krems (Ausztria), 1999. március 18–19.

Szervező: Donau-Universität Krems

Dr. Karl Dorrek Strasse 30.

A-3500 Krems, Austria

Tel.: +43 2732 893 2300

Fax: +43 2732 893 4300

E-mail: tim@donau-uni.ac.at

A jövő könyvtárai és az emberi kommunikáció.

20. IATUL-konferencia

Chania (Kréta, Görögország), 1999. május 16–22.

Szervező: Technical University of Crete

The Library

University Campus, 73100 Chania

Tel.: +30 821 37281

Fax: +30 821 28460

E-mail: anthi@library.tuc.gr

6. nemzetközi könyvtárközi kölcsönzési és másolatszolgáltatási konferencia

Pretoria, 1999. október 25–29.

Szervező: Hester van der Walt

Manager: Corporate Communication

The State Library

POBox 397

0001 Pretoria, South Africa

Tel.: +27 12 321 8931

Fax: +27 12 325 5984